

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-37>

УДК 330.143.2

ДО ПИТАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ON THE ISSUE OF ADDED VALUE

Мірзоева Тетяна Володимирівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0034-6138>

Степасюк Максим Олександрович

аспірант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6009-6670>

Mirzoieva Tetiana, Stepasiuk Maksym

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті розкрито теоретико-методичні підходи до трактування сутності доданої вартості. На основі узагальнення існуючих теоретичних положень розкрито суть поняття «додана вартість» та його значення в сучасному світі. Розглянуто основні складові та процес створення доданої вартості. З'ясовано, що в теорії вартості додана вартість як економічна категорія з'явилася порівняно недавно й уже набула статусу одного з основних показників визначення ефективності виробництва в ринкових умовах, так як на їх основі формується основний результат національної економіки – валовий внутрішній продукт. Акцентовано, що кожен із елементів доданої вартості має своє змістовне навантаження, а в ринкових умовах внесок кожного підприємства в створення продукту чи послуги оцінюється за показником доданої вартості. Обґрунтовано, що додана вартість відіграє значну роль у розвитку агропромислового виробництва. Розглянуто основні ланцюги формування доданої вартості на прикладі олійних культур та зроблено акценти на основних напрямках їх оцінки.

Ключові слова: вартість, додана вартість, ефективність, прибуток, підприємства.

The article reveals theoretical and methodological approaches to the interpretation of the essence of added value. Based on the generalization of the existing theoretical provisions, the essence of the concept of «added value» and its meaning in the modern world is revealed. It was found out that the concept of added value was first considered when researching the costs of creating a product, selling price, and calculating profit. It was revealed that the main factor in the creation of added value is the work of hired workers, the basis of creation of added value is the participation of all factors of production, they believe that the added value consists of wages, interest and profit added to the product by a company or industry. The main components and the process of creating added value are considered. It was found out that in the theory of value, added value as an economic category appeared relatively recently and has already acquired the status of one of the main indicators of determining the efficiency of production in market conditions, since the main result of the national economy is formed on their basis – the gross domestic product. It is emphasized that each of the elements of added value has its own meaningful load, and in market conditions, the contribution of each enterprise to the creation of a product or service is evaluated according to the indicator of added value. The essence of the EVA economic value added indicator is revealed. The concepts of gross and net added value, as well as the essence of added value as a macroeconomic indicator, are considered. Attention is focused on the fact that recently added value has become an important reference point for the development of agrarian business. It is substantiated that the added value plays a significant role in the development of agro-industrial production, and in Ukrainian agribusiness the added value can be significantly increased thanks to the further processing of agricultural products and the production of high-tech products. The main chains of the formation of added value were considered on the example of oil crops and emphasis was placed on the main areas of their assessment.

Key words: cost, added value, efficiency, profit, enterprises.

Постановка проблеми. Економічний розвиток держави значною мірою залежить від створення доданої вартості, яка є важливим

результативним показником діяльності підприємства, а також основою національного багатства, що зумовлює зацікавленість усіх

учасників економічних відносин нарощувати її величину. Складові доданої вартості свідчать про результативність господарювання, мотивацію власників, вартість робочої сили, доходи держави і стан інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства.

Додану вартість формують характеристики продукції, які підвищують її якість і привабливість при зниженні витрат на виробництво. Чим глибше ступінь переробки продукції, тим вище її додана вартість. Здатність створювати й підвищувати цінність на різних етапах створення вартості є фундаментальним принципом, який допомагає підприємствам бути прибутковими та ефективно розвиватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні періоди розвитку економічної науки проблема формування й оцінки доданої вартості продукції була в полі дискусії науковців. Серед зарубіжних авторів, які досліджували дану проблему варто виділити Пола А. Семюелсона, Вільяма Д. Нордгауза, К. Макконела, С. Брю, Ж. Б. Сейна, Дж. Б. Кларка та ін. Поняття доданої вартості є також предметом дослідження багатьох вітчизняних учених. Так, теоретичні й практичні аспекти доданої вартості досліджували Шпичак О. М., Кравчук І. А., Світовий О. М., Варченко О. О., Россоха В. В. Однак, виходячи з специфіки формування доданої вартості, подальшого дослідження потребують питання аналізу основних її складових на ділянках технологічних ланцюгів створення продукції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження й узагальнення наукових підходів зарубіжних і вітчизняних учених щодо трактування поняття «додана вартість» і її структурних елементів, а також поглиблення її економічної сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сьогоднішніх умовах зростає увага до проблем формування доданої вартості продукції підприємств як базису економічного розвитку держави, так як високий її рівень є необхідною умовою досягнення ними стійкого й тривалого успіху, а також є одним із основних чинників конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Поняття доданої вартості вперше почали розглядати при дослідженні витрат на створення продукту, ціни продажу й розрахунку прибутку. За визначенням Оксфордського словника, додана вартість – це сума, на яку зростає вартість продукту на кожному етапі його створення, за винятком початкових витрат [1]. На рівні підприємств додана вар-

тість визначається як різниця між вартістю продукції й вартістю засобів виробництва або це вартість, яка додається в процесі виробництва товарів до вартості сировини, матеріалів, палива на кожному етапі переходу товару від виробника до споживача.

У науковій літературі існує багато визначень поняття «додана вартість», однак чіткого формулювання даної категорії ні в українських, ні в іноземних джерелах поки що немає. Також існують різні методики розрахунку цього показника, проте єдиного підходу до його визначення також не встановлено.

Теоретичні засади доданої вартості були закладені класиками економічної науки. Термін «додана вартість» вперше було введено в обіг у XVIII ст. Адамом Смітом і Девідом Рікардо [2]. У подальшому їхні ідеї розвинув К. Маркс, який сформулював поняття «додаткова вартість» [3]. Зазначимо, що дане поняття є одним із ключових у його класичній теорії трудової вартості. У своїй праці «Капітал» він зазначав: «додаткова вартість виходить лише внаслідок кількісного надлишку праці, внаслідок більшої тривалості того ж процесу праці...». Тобто, згідно його трактування основним чинником створення доданої вартості є праця найманих робітників. Додаткова вартість, на думку автора, визначається «як різниця між тією вартістю, яку жива праця створює у процесі виробництва, і тією, яку капіталіст оплачує робітнику в формі заробітної плати» [3].

Лауреат Нобелівської премії з економіки Пол. А. Семюельсон і професор Єльського університету Вільям Д. Нордгауз розглядають додану вартість як «...різницю між вартістю вироблених товарів і вартістю матеріалів і сировини, що використані у їх виробництві». Додана вартість, на їхню думку складається з заробітної плати, процента й прибутку, що додані до продукту фірмою чи галуззю [4]. Додаткову вартість вони розглядають відповідно до концепції Маркса, як «...надлишок вартості над вартістю робочої сили, яка створена найманими працівниками і безоплатно привласнена власниками капіталу» [4].

Подібну точку зору до тлумачення доданої вартості мали також такі зарубіжні вчені, як К. Макконел і С. Брю, які трактували це поняття як «вартість продукції, проданої фірмою мінус вартість виробів (матеріалів), куплених і використаних фірмою в процесі виробництва; дорівнює виручці, яка включає в себе еквівалент заробітної плати, орендної плати, відсотка і прибутку» [5]. Найбільш лако-

нічне визначення категорії «додана вартість» дали провідні зарубіжні економісти Британського Департаменту торгівлі і промисловості А. Дарлінг і М. Таббз, а саме – «...багатство, створене на підприємстві» [6]. Отже, з даного визначення слідує, що додана вартість – це створена на підприємстві нова вартість.

На відміну від попередніх дослідників засновники теорії факторів виробництва Ж.Б. Сей і Дж. Б. Кларк стверджували, що основу створення доданої вартості становить участь усіх факторів виробництва, а економічна природа доданої вартості полягає в збільшенні вартості вироблених товарів і послуг [7].

У даний час зазначені теорії знайшли застосування в концепції економічної доданої вартості, яка сформувалася в XVIII ст. разом із поняттям «залишковий дохід», який прийнято визначати як різницю між операційним прибутком і витратами на капітал. У свою чергу, в 1890 р. А. Маршалл зазначав, що прибуток варто розраховувати як різницю між загальними надходженнями і відсотками на капітал. Пізніше, на основі праць Сквелла сформувалася концепція остаточного доходу, яка стала доповненням до моделі ефективності інвестицій. Однак, така концепція не отримала широкого застосування [8].

У глобальному науково-економічному середовищі додану вартість (Value Added) прирівнюють до вартості, яка додається в процесі виробництва товарів до вартості сировини, матеріалів, палива на кожній стадії їх руху від виробника до споживача. Кравчук І.А. притримується думки, що структурні елементи доданої вартості залишаються незмінними, а її збільшення відбувається шляхом додавання сукупності «оплата праці (з нарахуванням податків і обов'язкових платежів) + рента + відсотки + прибуток» на кожному ієрархічному рівні, в середовищі якого здійснюється просування продукту [9].

Кожен із елементів доданої вартості має своє змістовне навантаження. Так, Світовий О. М. зазначає, що додана вартість показує, з одного боку, результативність виробництва, а з іншого – рівень мотивації працівників до продуктивної праці. До того ж, такий елемент доданої вартості як амортизація вказує на ступінь оснащення виробництва, забезпеченість його необхідною технікою та обладнанням і прогресивними технологіями. Тому, на його думку «додана вартість є величиною власних витрат, за винятком уречевленої праці (сировини й матеріалів) та отриманих послуг, із додаванням вартості спожитих

основних засобів і одержаного прибутку від реалізації продукції» [10].

Варченко О. О. в свою чергу вважає, що «під доданою вартістю господарюючого суб'єкта слід розуміти грошовий вираз знову створеної живою працею працівників вартості випуску продукції, яка визначається як перевищення виручки від реалізації над спожитими на виробництво і реалізацію матеріальними ресурсами і послугами сторонніх організацій» [11].

У ринкових умовах внесок кожного підприємства в створення продукту чи послуги оцінюється за показником доданої вартості. Оцінюючи даний показник власник бачить чи зростає його бізнес в ціні. Додана вартість – це ринкова вартість продукції виробника за вирахуванням витрат на ресурси, куплені в інших бізнесів (сировини, матеріалів і послуг). Додана вартість включає в себе витрати підприємства на заробітну плату свого персоналу, прибуток, амортизацію, ренту і оренду.

Природне бажання власника будь-якої компанії полягає в тому, щоб його бізнес зростав у масштабі й дорожчав. Зростання вартості компанії зазвичай пов'язане з прибутковістю. Прибуток є результатом ефективної операційної діяльності підприємства за певний період. Однак, важливо, щоб він не був досягнутий штучно, тобто за рахунок зменшення витрат на рекламу і просування товару, навчання співробітників, що негативно може вплинути на діяльність підприємства в майбутньому.

Довгострокова стабільна прибутковість є важливим аспектом для підприємства. Тому, для оцінки його операційної, інвестиційної й фінансової діяльності застосовують показник економічної доданої вартості EVA (Economic value added). Цей показник дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно підприємство використовує свій капітал і ресурси для створення стійкої додаткової вартості, що є важливим показником його конкурентоспроможності та стійкості у довгостроковій перспективі.

EVA показує, як змінилася вартість підприємства за звітний період: зменшилася, збільшилася чи залишилася на тому ж рівні. За умови, що EVA більше нуля, бізнес розвивається і його вартість зростає, якщо дорівнює нулю, то не змінюється, і якщо менше нуля, то це означає, що вартість бізнесу зменшується.

Показник економічної доданої вартості (EVA) допомагає власникові підприємства визначити чи генерує його бізнес достатньо прибутку порівняно з альтернативними вкладеннями. Це важливо для власників, які шука-

ють найефективніші способи використання свого капіталу. Економічна додана вартість обчислюється за формулою:

$$\begin{aligned} EVA &= \text{прибуток від поточної діяльності} - \text{податки} - \text{інвестований в підприємство капітал} \times \text{середньозважена ціна капіталу або:} \\ EVA &= (P - T) - IC \times WACC = NP - IC \times WACC = \\ &= (NP/IC - WACC) \times IC, \end{aligned}$$

де P – прибуток від поточної діяльності;

T – податки;

IC – інвестований в підприємство капітал;

$WACC$ – середньозважена ціна капіталу;

NP – чистий прибуток [13].

Визначають також валову і чисту додану вартість. Валова додана вартість відображає величину кінцевого споживання і визначається як різниця між обсягом проданих товарів і послуг і проміжним споживанням.

Державна служба статистики України також визначає валову додану вартість, як «...різницю між випуском та проміжним споживанням» [12].

Підсумовування валової доданої вартості всіх секторів економіки країни формує ВВП (валовий внутрішній продукт) на рівні виробництва. Отже, ВВП характеризує величину створеної в країні доданої вартості. Таким чином, сутність доданої вартості як макроекономічного показника полягає в тому, що вона формує основу національного багатства, яке є базисом соціально-економічного потенціалу та рівня розвитку держави.

Чиста додана вартість – це додана вартість без урахування внеску капіталу (амортизації) [13].

Останнім часом додана вартість стала важливим орієнтиром для розвитку аграрного бізнесу в питанні вибору оптимальних напрямів економічної діяльності, вкладенні інвестицій і вільних фінансових ресурсів.

У сьогоденних умовах термін «додана вартість» є найбільш вживаним серед експертів і аналітиків аграрного ринку, особливо коли це стосується експорту сільськогосподарської продукції. Досить поширеним є підхід, коли новостворену вартість у процесі виробництва визначають як різницю між вартістю вироблених і повністю використаних у процесі виробництва товарів і послуг (проміжне споживання).

Якщо використовувати зазначений вище підхід, то у вітчизняному агробізнесі додана вартість може бути значно збільшена завдяки подальшій переробці сільськогосподарської продукції та виробництву високотехнологічних продуктів. Так, вирощування соняшнику, ріпаку та інших маржинальних культур на

товарні цілі може бути лише першим кроком у створенні доданої вартості, проте вона значно зростає в процесі подальшої їх переробки на олію, шрот і інші продукти – маргарин, жири, а для ріпаку – це може бути, крім шроту і олії, дизельне біопаливо та гліцерин. Також досить високу додану вартість можна отримати від виробництва наукоємного насіннєвого матеріалу.

Окрім вказаного, додана вартість для різних видів аграрної продукції в сучасній постіндустріальній і глобальній економіці формується не лише залежно від кількості технологічних переділів її переробки, але й від інших факторів. Зокрема, це якість аграрної продукції, її безпечність та органічність походження, місце виробництва, кінцеве призначення, бренд тощо.

Найкращим чином порівняти орієнтовну додану вартість можна за умов співставлення експортної та імпоротної ціни як однакових видів аграрної продукції, так і окремих груп товарів і сировини, потрібні для їх виробництва [14].

Додана вартість також служить основою для розрахунку ПДВ – знов створена вартість підприємством за рахунок його власних факторів виробництва (землі, капіталу, робочої сили, підприємництва). Відповідно, додана вартість складається з: ренти, оренди, амортизації, заробітної плати, прибутку.

Висновки. Отже, поняття «додана вартість» є однією з найбільш багатоаспектних наукових категорій, дослідження якої має важливе значення в теорії ланцюгового підходу щодо розробки системи вартісних показників із метою її інтеграції в міжнародні стандарти фінансової й бухгалтерської звітності. Процес формування вартості створюваної продукції включає в себе процес створення доданої вартості. Визначення величини створеної доданої вартості є основою оцінки ефективності діяльності підприємства й дозволяє встановити співвідношення вартості виробленого товару та внеску самого підприємства в його виробництво. Також показник доданої вартості дозволяє оцінити ефективність ланцюга поставок як в цілому, так і в розрізі кожного учасника та їхній вплив на підвищення добробуту країни. Узагальнення еволюції наукових підходів до визначення категорії «додана вартість» дозволило встановити, що додана вартість характеризує відносини між господарюючими суб'єктами, які виникають у процесі виробництва й реалізації продукції, елементи якої тісно взаємопов'язані між собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>
2. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ: Port -Royal, 2001. 594 с.
3. Маркс К. Капітал. Том 1. URL: <https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/kapital1-07.html#c7> .
4. Семьюелсон П. А., Нордгауз В. Д. Мікроекономіка. Пер. англ. Київ : Основи, 1998. 676 с.
5. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Аналітична економіка: принципи, проблеми і політика. Ч. 1. Макроекономіка. Пер. з англ. Львів : Просвіта, 1997. 671 с.
6. Дарлінг А., Таббз М. Теорія граничної продуктивності. URL: <https://studfile.net/preview/7725590/page:27/>
7. Сей Ж.Б., Кларк Дж.Б. Теорія граничної продуктивності. URL: <https://epi.cc.ua/teoriya-predelnoy-proizvoditelnosti.html>
8. Маршалл А. Принципи економіки. URL: https://www.goodreads.com/book/show/746128.Principles_of_Economics
9. Кравчук І.А. Теоретичні засади дослідження формування доданої вартості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 59–62.
10. Світовий О., Кірдан О., Гечбая Б. (2022). Організаційно-економічні основи формування доданої вартості у виробництві зерна. *Економіка сільського господарства та ресурсів: Міжнародний науковий електронний журнал*. № 8 (3). С. 200–223. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>
11. Варченко О. О. Методичні підходи до оцінки функціонування агропродовольчих ланцюгів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 94–105. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.16.94-105>
12. Державна служба статистики України. *Офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Суков О. Взв'яз менше – зробив більше. Що таке додана вартість. 2021. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/dobavlyay-i-zarabuyay-cto-takoe-dobavlenaya-stoimost-16092021-437146>
14. Кернасюк Ю. Де можна отримати високу додану вартість в агробізнесі? 2018. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/9806-de-mozhna-otrymaty-vysoku-dodanu-vartist-v-ahrobiznesi.html>
15. Россоха В. В. Формування вартості та доданої вартості в агропродовольчій сфері. *Агросвіт*. 2024. №1. С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.1.3>

REFERENCES:

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>
2. Smit, A. (2001) *Dobrobut natsiy. Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy* [The welfare of nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Welfare of Nations]. Kyiv: Port – Royal, 594 p.
3. Marks, K. Kapital [Capital]. Tom 1. Retrieved from <https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/kapital1-07.html#c7>
4. Semyuelson, P. A., Nordhauz, V. D. (1998). *Mikroekonomika* [Microeconomics]. Per. z anhl. Kyiv: Osnovy, 676 p.
5. Makkonnell, K. R., Bryu, C. L. (1997). *Analychna ekonomika: pryntsypu, problemy i polityka* [Analytical economics: principles, problems and politics]. CH. 1. Makroekonomika. per. z anhl. L'viv: Prosvita, 671 p.
6. Darlinh, A., Tabbz, M. *Teoriya hranychnoyi produktyvnosti* [The theory of marginal productivity]. Retrieved from <https://studfile.net/preview/7725590/page:27/>
7. Sey, ZH.B., Klark, Dzh. B. *Teoriya hranychnoyi produktyvnosti* [The theory of marginal productivity]. Retrieved from <https://epi.cc.ua/teoriya-predelnoy-proizvoditelnosti.html>
8. Marshall, A. *Pryntsypu ekonomiky* [Principles of economics]. Retrieved from https://www.goodreads.com/book/show/746128.Principles_of_Economics
9. Kravchuk, I. A. (2017) *Teoretychni zasady doslidzhennya formuvannya dodanoyi vartosti* [Theoretical foundations of the study of the formation of added value]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 22, 1, 59–62.
10. Svitovyy, O. Kirdan, O., Hechbaya, B. (2022). *Orhanizatsiyno-ekonomichni osnovy formuvannya dodanoyi vartosti u vyrobnytstvi zerna* [Organizational and economic foundations of the formation of added value in grain production]. *Ekonomika sil's'koho hospodarstva ta resursiv: Mizhnarodnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 8 (3), 200–223. Retrieved from <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>

11. Varchenko, O. O. (2020). Metodichni pidkhody do otsinky funktsionuvannya ahroprodovol'chych lantsyuhiv [Methodical approaches to assessing the functioning of agro-food chains]. *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: naukovyy zhurnal*, 16, 2, 94–105. Retrieved from <https://doi.org/10.15330/apred.2.16.94-105>
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Ofitsiynyy veb-sayt. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Sukov, O. (2021). Vzyav menshe – zrobyv bil'she. Shcho take dodana vartist' [Took less – made more. What is added value?]. Retrieved from <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/dobavlyay-i-zarabatyvay-cho-takoe-dobavlenaya-stoimost-16092021-437146>
14. Kernasiuk, Yu. (2018). De mozhna otrymaty vysoku dodanu vartist' v ahrobiznesi? [Where can you get high added value in agribusiness?]. Retrieved from <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/9806-de-mozhna-otrymaty-vysoku-dodanu-vartist-v-ahrobiznesi.html>
15. Rossokha, V. V. (2024). Formuvannya vartosti ta dodanoyi vartosti v ahroprodovol'chiy sferi [Formation of value and added value in the agro-food sector]. *Ahrosvit*, 1, 3–10. Retrieved from <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.1.3>